

North Africa: 1800-1900, New York 1984, s. 271-278; J.-L. Triaud, *Tchad 1900-1902: une guerre franco-libyenne oubliée? une confrérie musulmane, la Sanûsiyya face à la France*, Paris 1987, tür.yer.; a.mlf., *La légende noire de la Sanûsiyya*, Paris 1995, I, tür.yer.; a.mlf., "Ali al-Sanusi, Muhammad b. (1787-1859)", *Biographical Encyclopaedia of Sufis: Africa and Europe* (ed. N. Hanif), New Delhi 2002, s. 6-11; a.mlf., "Sanûsiyya", *El²* (Fr.), IX, 26-28; Ahmed Sıdkı Deccânî, *el-Hareketü's-Senûsiyye: Neş'etühâ ve nûmûvühâ fi'l-karni't-tâsi' 'aşer (1202-1320 H.)*, Kahire 1988, s. 34-166; Christiane Souriau, "Mohammed ben 'Alî es-Sanoûsî", *Les Africains* (ed. Ch. A. Julien v.dğr.), Paris 1990, VI, 233-259; Knut S. Vikør, "The Sanûsiyya Tradition", *Arabic Literature of Africa: The Writings of Eastern Sudanic Africa* (ed. J. O. Hunwick – R. S. O'Fahey), Leiden 1994, I, 166-173; a.mlf. – R. S. O'Fahey, "Ibn Idris and al-Sanûsî: The Teacher and His Student", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 1, Paris 1987, s. 70-82; Ali Rıza Seyfi, "Senûsî Dindaşlanm", *Donanma*, sy. 88, İstanbul 1331/1910, s. 731-733; E. Graefe, "Der Aufbruch des Scheichs der Senûsi zum Heiligen Kriege", *Isl.*, III (1912), s. 141-150; P. Bruzon, "Les confréries musulmanes nord-africaines", *Orient-occident*, sy. 7, Paris 1922, s. 332-333; Cl. Champol, "Confrérie et empire: Les senoussis", *En terre d'Islam*, sy. 18, Paris 1942, s. 69-80; Mahmûd Ahmed Ghâzi, "Emergence of the Sanusiyyah Movement: A Historical Perspective", *IS*, XXII/3 (1983), s. 21-43; Ahmed Ibrahim Diab, "The Relations Between the Mahdiyya and the Sanusiyya", *Mû'errîhu'l-'Arabî*, sy. 31, Bağdad 1987, s. 282-286; Hilâl Nâcî, "Muhammed es-Senûsî", *Meusû'atü Beyti'l-hikme li-a'lâmi'l-'Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 477-479.

AHMET KAVAS

SEPETÇİLER KASRI

Topkapı Sarayı'nın
dış bahçesinde yer alan
sahil köşkü.

Sarayburnu'nda Haliç'e bakan deniz surları üzerine Hassa Başmimarı Kasım Ağa'nın mimarbaşılığı zamanında 1053'te (1643) Sultan İbrâhim'in emriyle inşa edilmiştir. Yapı, aynı kıyıda olup günümüze ulaşmayan Yalı Köşkü ile Sarayburnu'nda iki sahil köşkünden biriydi. Yalı Köşkü'ne ait XVI. yüzyıl sonlarında derlenen masraf defterleri, Sepetçiler Kasrı'nın yer aldığı alanda bir başka sahil köşkünün varlığını ortaya koymaktadır. Tarihçi Naîmâ da vaktiyle burada küçük bir köşkün bulunduğunu, bunun yeniden geniş bir şekilde yapıldığını ve otağ-ı hümayun tarzında bir kasır olduğunu belirtmektedir (*Târih*, IV, 35).

Sepetçiler Kasrı, ismini o bölgede çalışan sepetçi esnafından almış olmalıdır. Rivayete göre esnaf, himayesinde bulundukları, sepetçiliğe merakı bilinen Sultan İbrâhim'e şükran vesilesi olarak kasrın ya-

pım masraflarına ortak olmuş ve yapıya isimlerini vermişlerdir. Kasrın kayıkhâne-sinde saraya ait saltanat kayıkları korumakta ve sultanlar bu kıyıda denize açılmaktaydı. Divanhânesinde saz âlemlerinin yapıldığı bilinen kasır muhtemelen hânedan ve özellikle harem halkının donanma merasimlerini izlemesi için inşa edilmiştir. Nitekim bu durum benzer amacı taşıyan Yalı Köşkü'nün yapıya yakınlığını da açıklar.

XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllarda çeşitli tamirler görmüş olan yapı günümüzde ana hatlarıyla üç çıkmalı, kubbeli kare mekânla buna bitişik giriş bölümü ve tek çıkmalı, dikdörtgen bir mekândan oluşmaktadır. Kasrın mimari programını ortaya koyan 1739 tarihli onarıma ilişkin belgelerde bir maksûre ile kubbeli büyük oda, deryaya nâzır sofa, orta sofa, bahçeye nâzır sofa, taşrada deryaya nâzır taht-ı hümayun, abdest odası, ayaklı taht-ı hümayun, abdest odası bitişğinde küçük oda, ağa odası, helâ ve Dârüssaâde ağası odası şeklinde tanımlanan yapı geçirdiği pek çok onarıma rağmen XIX. yüzyıl ortalarına kadar bu birimleri muhafaza etmiştir.

Sur duvarının iki yanına eklenen kaide-lerle genişletilen alan üzerine fevkanî olarak inşa edilen kasır çok sayıda kemer ve tonozlu bir alt yapıya sahiptir. Üst katı çevreleyen teras konsollara oturmakta ve kat gelişimini yansıtmaktadır. Divanhâne kare planlı olup üç yönde birer çıkma ile değerlendirilmiştir. Mekânın beden duvarlarında kâgir, çıkmalarında tuğla dolgu ahşap malzeme kullanılmıştır. Malzeme farkının yanı sıra James Robertson'un XIX. yüzyıl ortalarına tarihlenen fotoğrafında kasrın deniz tarafındaki çıkmalarının görülmemesi bunların sonraki bir dönemde yenilendiğine işaret eder. Klasik dönemdeki kasır ve köşk yapılarında kubbeli divan-

hâne odasının çıkmasız bir plan özelliği göstermesinden hareketle yapının divanhânesine çıkmaların 1739 onarımında eklenmiş olabileceği düşünülmektedir (*DBİst.A*, VI, 528). Alt pencereleri dikdörtgen form-lu mermer söveli, üst pencereleri sivri kemerli olarak tasarlanan yapıda çıkmalar-daki pencerelerin diğerlerine oranla daha geniş ve yüksek tutulduğu görülür. Çıkma-larla değerlendirilen cephelerin yanı sıra divanhâneye geçişin sağlandığı cephenin sağına mermer basık kemerli kapı, ortasına büyük bir ocak yerleştirilmiştir. Merkezî mekânı örten kubbe ahşap çatı içinde yer alırken çıkmalar tavanlıdır. Divan-hânenin Yalı Köşkü'ne bakan yönüne 1739'da I. Mahmud için bir maksûre eklendiği, ancak maksûrenin aynı yüzyılın sonlarına doğru ortadan kalktığı bilinmektedir.

Kubbeli odanın önünde yer alan bölüm yeşil mermerden basık kemerli, üzerinde altı mısra halinde inşa kitâbesinin bulunduğu girişin yanı sıra kasrın I. Mahmud dönemindeki mimari programında adı geçen abdest odası ve bitişindeki küçük odayı da barındırıyor olmalıdır. Abdest odasının muhtemelen helâya açılan bir kapısı vardı. Ağa odası ise zemindeki revaklardan birine asma kat şeklinde sonradan eklenmiş olmalıdır. Bu ara bölümün üzeri kasrın plan şemasıyla örtüşmeyen yalancı bir kubbe ile değerlendirilmiştir. Josephus Grelot'un çizdiği, yapıya ait bilinen en eski gravürde büyük boyutlu ve yüksek fenerli olarak tasvir edilen kubbe Robert-son'un XIX. yüzyıl ortalarında çektiği fotoğrafta görülmeyeceğine göre sonraki bir dönemde yeniden ele alınmıştır. Geniş saçaklı kırma çatının ortasında yer alan çokgen kasnaklı ve aydınlatma fenerli kubbenin yanı başında uzun bir baca yükselmektedir.

Sepetçiler
Kasrı –
Eminönü /
İstanbul

Divanhâne ile buna bitişik giriş bölümünün önünde günümüzde kapatılmış olan, kasrın inşa edildiği dönemde sütunlar üzerine oturan, üst örtüsü sebebiyle direklik olarak da tanımlanan bir açık divanhâne yer almaktaydı. Ahşap tavanlı bu mekânın mermer sütunlara oturan yüksek kemerli revak dizisi John Frederick Lewis'in 1835 tarihli gravüründe net biçimde görülmektedir. Bu gravür divanhâneyi açık haliyle tasvir eden son görsel kaynak olmalıdır. Nitekim aynı yüzyılın ortalarında kasrın açık divanhânesinin kapatıldığını Robertson'un fotoğrafı ortaya koymaktadır. Mekânın deniz yönündeki tek çıkması kasrın planında sözü edilen, deryaya nâzır taht-ı hümayunu tanımlamaktadır. Günümüzde kasetli bir tavanla örtülü olan mekânın ortasında yer alan merdivenle alt kata inilmektedir.

Kasrın dış mimarisi günümüzde oldukça sadedir. Girişin sağlandığı basık kemerli kapının köşesinde bulunan mermer oylumuş kum saati tezyinatı dışında bir süsleme programının izlenmediği cephelerin bu kadar sade yapılmadığı düşünülebilir. Özgün kaplaması hakkında iki ihtimalin öne sürüldüğü cepheler alt kısımda mermer levhalarla, üstte çini ile kaplanmış olabileceği gibi sıva kaplı cephelerin kalem işleriyle bezendiği de tahmin edilebilir (Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, s. 356). Nitekim Franz Babinger koleksiyonunda bulunan 1794 tarihli panoramada kapalı divanhânenin dış yüzeyindeki bezemeler farkedilmektedir. İç mekânda ise divanhânenin kubbesi kalem işi süsleme kompozisyonu ile dikkati çeker. Merkezinde sekiz kollu bir yıldızın yer aldığı kubbenin etrafı vazo içindeki çiçeklerle değerlendirilen yaldızlı madalyonlar ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Geçmişte kasetli düzenlemeye sahip kubbe köşelerinde günümüzde yaldızlı madalyonlar içindeki manzara resimleri görülmektedir. İnşa edildiği dönemde gösterişli bir bezemeye sahip olduğu düşünülen kubbenin yanı sıra kasrın iç dekorasyonunun da zengin olduğu XVIII. yüzyıl masraf defterlerinden anlaşılmaktadır. Sedf-kârî kanatlı pencerelerde sakız dokumasından perdeler, sırmalı kadife yastıklar, kırmızı çuhadan minderler ve billûr fanuslar dekorasyonun zenginliği hakkında fikir vermektedir. Bir dönem de Gülhane Tıbbiye Mektebi'nin ecza deposu şeklinde kullanılan, ancak mektep taşındıktan sonra kendi haline terk edilen Sepetçiler Kasrı 1960'lı yıllarda restore edilmiştir. 1980 onarımından sonra yapının alt katı restoran, üst katı Uluslararası Basın Merkezi olarak hizmet vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreaşyan, nşr. K. Pamukciyan), İstanbul 1988, s. 106-107; Naimâ, *Tarih*, IV, 35; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1969, s. 335-357; a.mlf., *Türk Evi-Osmanlı Dönemi*, İstanbul 1986, II, 158-159, 163; a.mlf. – Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul 1982, s. 12, 99; Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1975, s. 232; Nadide Seçkin, *Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma: 1453-1755*, Ankara 1998, s. 146-151; Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu: Topkapı*, İstanbul 1998, s. 168; G. Goodwin, *Topkapı Palace*, London 1999, s. 205-206; Deniz Esemenli, "Mekânlar-Zamanlar", *Topkapı Sarayı*, İstanbul 2000, s. 73-75; Necdet Sakaoglu, *Tarihi Mekânlar, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002, s. 38-40; Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul 2005, s. 22; Gülrü Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören ve İktidar, İstanbul 2007, s. 298-299; Doğan Kuban, "Sepetçiler Kasrı", *DBİst.A*, VI, 527-528.

TUĞBA ERZİNCAN

SEPTİSİZM

(bk. ŞÜPHECİLİK).

SER

(سر)

Türk devletlerinde bazı isimlerin önüne gelerek meslek ve unvan ifade eden kelime.

Farsça'da "baş" mânasında olup "başkan, reis" anlamına da gelen kelime Türkler tarafından İslâmiyet'ten önce de kullanılmıştır. Nitekim İslâm öncesinde Kıpçak reislerinden bazısının unvanı "ser-cenkşi" idi. Karahanlılar'da "ser-hayl" (kervan ve kafil başı) tabiri geçer. Moğollar'da Cengiz Han ordusunda ileri karakol niteliğindeki mukavemet noktalarına "ser-i pul" denir. Anadolu Selçukluları'nda ordu kumandanına "ser-leşker" (subaşı) adı verildi. Serin Arapça'sı olan re's veya reis ile de birçok kelime elde edilmiştir.

Osmanlılar'da ser ile yapılmış, devletin saray, merkez ve taşra teşkilâtlarında, özellikle askerî yapıda kullanılmış çok sayıda birleşik kelime mevcuttur. Bunlar arasında "çalgıbaşı, orkestra şefi" veya "karakol, öncü asker" anlamında ser-âhenk; "ordu kumandanı, serdar" anlamında ser-asker; "bostancıbaşı" anlamında ser-bostânî; "çavuşbaşı" anlamında ser-çavuş; "taşradaki sekbanların veya gönüllü olarak sefere katılanların başı" anlamında ser-gerde veya ser-çeşme; "bir zümrenin başı" anla-

mında ser-defter; "gönüllü fedai asker" anlamında serdengeçti; "hekimbaşı" anlamında ser-i etibbâ veya ser-tabib; "kapıcıbaşı" anlamında ser-bevvâbân; "ekmekçi başı" anlamında ser-habbâz sayılabilir. Sınır başı veya boyu için ser-had, saray terzilerinin başı için ser-hayyâtîn, hazine darbaşı için ser-hâzin, başmâbeynci için ser-karîn veya ser-kurenâ, başkâtip için ser-kâtib, kâğıtçıbaşı için ser-kırtâsî tabirleri kullanılırdı. Kilerci başıya ser-kılârî, Mevlevî âyinlerinde sâzendelerin şefine ser-kudûmî, el yazması eserlerin ilk sayfalarında bulunan süslü başlığa ser-levha, Hasa Mimarlar Ocağı'nın başına ser-mi'mârân, başyazara ser-muharrir, saray müneccimlerinin âmirine ser-müneccimîn, Yeniçeri Ocağı'nın çorbacıları olan orta ve bölükbaşılarına ser-piyâdegân, başa giyilen her türlü başlığa ser-pûş, Yeniçeri Ocağı zabıtlarından sekbanbaşıya ser-sekbânân, avcıbaşıya ser-şikârî, turnacıbaşıya ser-tur-naî, zağarcıbaşıya ser-zağarî, kuyumcubaşıya ser-zergerân, zurnacıbaşıya ser-zurnaî denirdi. "Serân" biçiminde çoğulu da olan ser kelimesiyle daha pek çok kavram yapılmıştır (Pakalın, III, 175 vd.). Osmanlılar'da zaman zaman ser yerine Türkçe baş kelimesi de kullanılmış. Bunlardan başvekil veya başbakan gibi birçoğu hâlâ devam etmekte, kelimenin sonuna getirilerek yapılan onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı gibi kelimeler de günümüz Türkçe'sinde varlığını korumaktadır (bk. BAŞ).

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 664-667; *Eyyûbî Efen-di Kânûnnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 17, 21, 22, 46, 51, 54, 56; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fî Kavânin-i Âli Osmân* (haz. Sevim İlgiürel), Ankara 1998, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, tür.yer.; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1992, s. 264; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1993, I, 224; Erdoğan Mercil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara 2000, s. 60-61; Mehmet Kanar, "Farsça'da SER Kelimesi", *ŞM*, VIII (1998), s. 47 vd.; Cl. Huart, "Ser", *IA*, X, 502; Pakalın, III, 175 vd.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

SERAHS

(سرخس)

Türkmenistan'da tarihi bir şehir.

Günümüzde üç ülkenin (İran, Afganistan ve Türkmenistan) sınırları içinde bulunan tarihi Horasan bölgesinin Güney Türkmenistan kesiminde yer alır. Eski adı Herîrûd olan Tecen ırmağının orta havzasında bu